

SV. TOMÁŠ AKVINSKÝ, CIRKEVNÝ UČITEĽ, TEOLÓG, NAJEXCELENTNEJŠÍ PREDSTAVITEĽ KATOLÍCKEJ FILOZOFIE A JEHO MYSLENIE

Helena Hrehová

Abstract: St. Thomas Aquinas, Doctor of the Church, theologian and the most excellent representative of Catholic philosophy and your thinking. St. Thomas Aquinas, although he lived in the period of High Middle Ages and scholasticism belongs to the group of theologians and philosophers, which can not be ignored even today. A necessity to deal with this thinker and his original learning emerges of follow from the need to respect the metaphysical concepts that transcend the speculative human ideas about existential relationship God-man. The study presents his authentic life journey, formation, philosophy, theology and the ideal of holiness, stimulating to reach the fullness of life and fullness of being.

Sv. Tomáš Akvinský (1225 – 1274) žil v čase, kedy bolo viac-menej všetko zacielené k vertikálnemu horizontu (teológovia písali rozsiahle sumy, filozofi vysoko špekulatívne traktáty, architekti stávali skvostné gotické katedrály, umelci stvárnňovali svoje predstavy (*realiora*) tak, aby umožnili všetkým ľuďom pochopiť ideál povolania človeka k svätosti).

Tomáš sa narodil pravdepodobne v prvých mesiacoch roku 1225 na hrade Roccasecca (v preklade *Suchá skala*) v bohatej rodine vznešeného rytiera nemeckého pôvodu Landulfa a Teodory Chieti ako ich dvanásť a posledné dieťa.¹ Jeho otec Landulf ho ako 6-ročného priviedol (na prelome rokov 1230 – 1231 s venom 20 zlatých libier) na výchovu k benediktínskym mníchom na Montecassino, ktoré bolo v tom čase najprestížnejším nábožensko-kultúrnym centrom celého západného kresťanstva. Mal sa tu naučiť svätým návykom, no jeho otec dúfal, že raz sa možno stane aj opátom kláštora.

Už ako malý chlapec (od prvých dní na Montecassino) obdivoval mníšsky život a plnil si všetky povinnosti. Rád počúval rozpravy mníchov o Bohu a pri jednej takejto príležitosti im položil filozofickú otázku. „*Povedzte mi, kto je Boh?*“ V kláštornom prostredí si uvedomil, že aj jeho cieľom je hľadať Boha, žiť v tichu, v samote, modliť sa za svojich blízkych, fyzicky pracovať, aby nezabudol na pokoru. Nevieme, čo

---

¹ Z jeho súrodencov sú známe mená jeho štyroch bratov (Aimon, Jakub, Rinaldo, Landulf, ktorí boli vojakmi cisára Fridricha II. a Svätej stolice, mená štyroch sestier: Marotta bola abatyšou kláštora Santa Maria di Capua († 1259) a tri sestry boli vydaté: Teodora (za grófa Roggera zo San Severina), Mária (za grófa Guglielma zo San Severina), Adelasia (za grófa z Fondi). Jednu sestru v detskom veku zabil počas búrky blesk. O ostatných dvoch súrodencoch existujú iba neisté správy. Porov. WALZ, A.: *San Tommaso d'Aquino. Studi biografici sul Dottore Angelico*. Roma, 1945, s. 7.

v skutočnosti prežíval ako dieťa, oddelený od svojej rodiny, pretože veľmi miloval svoju matku a sestry. Ako známy teológ sa však o rodinných citoch vyjadroval s veľkým rešpektom.

Žiak Tomáša Akvinského (na Univerzite v Neapoli) Guglielmo di Tocco, zaznamenal v *Historia beati Thomae de Aquino* svedectvo jeho matky Teodory, ktorá sa o Tomášovi zdôverila svojej vnučke Kataríne della Marra² a tá to porozprávala Guglielmovi de Tocco, že vlastne od útleho detstva inklinoval k duchovnému životu. Nevedel si seba predstaviť ako bojovníka alebo rytiera, ktorý sa prezentuje na turnajoch a zábavách, ako sa to od mladých šľachticov v tom čase očakávalo (porov. Di Tocco, s. 31). Na Montecassino zostal až do roku 1239, kedy sa kvôli vojnovému ťaženiu Fridricha II. musel vrátiť domov.

Na radu opáta ho jeho rodina poslala na Univerzitu do Neapola, ktorú cisár Fridrich II. založil v roku 1224 bez cirkevnej aprobácie. Tu začal 15-ročný Tomáš študovať dejiny umenia. V Neapole sa zoznámil s bratmi dominikánmi a spriatelil sa najmä s bratom Giovannim zo San Giuliana. Po krátkom premýšľaní sa rozhodol vstúpiť do ich žobravého rádu, čo bolo pre jeho rodinu absolútne neprijateľné. Usilovali sa ho odhovoriť od tohto úmyslu po dobrom aj násilne. Od mája 1244 ho nechali strážiť na hrade Monte San Giovanni di Campano, kde ho jeho príbuzní často navštevovali, no nikto z nich už nedokázal zmeniť jeho zmýšľanie. Koncom roka 1244 ho prestali presviedčať a Tomáš sa okamžite vrátil k dominikánom. Generálny predstavený dominikánskeho rádu ho poslal na štúdiá do Paríža.

1. Intelektuálna formácia a Tomášovo múdre kráčanie po cestách života

V benediktínskej škole na Montecassino sa Tomáš naučil čítať, písať, spievať, veršovať. V *triviu* študoval gramatiku, dialektiku, rétoriku a napokon latinčinu, klasickú literatúru, logiku, prírodné vedy, gréčtinu aj arabčinu. Popri týchto povinnostiach dôsledne dbal na modlitbu, liturgiu, meditáciu, samotu, ticho, štúdium. Prezieravo sa vyhýbal spoločnosti, kde sa veľa hovorilo, aby v sebe neoslabil túžbu kráčania po Božích cestách a aby ho nevyrušovali vonkajšie veci.

V Neapole ho popri štúdiu umenia najviac zaujala filozofia a právo. Michele Scoto a Pietro d' Irlanda – profesori nadchýnajúci sa Aristotelom – patrili v skutočnosti k jeho najobľúbenejším učiteľom. Po príchode do Paríža, kde študoval v rokoch 1244 - 1248, ho práve preto najviac oslovili prednášky o Aristotelovi v podaní dominikánskeho filozofa a teológa Alberta Veľkého (1205 - 1280). Albert Veľký (nazývaný aj Švábsky) výrazne ovplyvnil štúdium v dominikánskom ráde a rovna-

---

² Katarinin syn gróf Ruggero della Marra neskôr svedčil o Tomášovom živote pred sudcami kanonizačného procesu v Neapoli (porov. Fontes, 1968, s. 291 - 292).

ko i filozofické smerovanie Tomáša Akvinského.³ Tomášovi bol zvlášť sympatický názor Alberta Veľkého, že nemá význam naďalej vzdorovať učeniu Aristotela a označovať ho jednoducho za herézu. Aristotelova prestíž bola už totiž na poli filozofie v tých časoch nenahraditeľná. Stále viac sa dostávala do popredia pozícia, že je lepšie odstrániť z Aristotelovho diela menšie chyby, ako ho odpísať a nebrať do úvahy jeho metafyzické princípy. Rovnako súhlasil s názorom Alberta Veľkého, že každý človek má mať zabezpečené:

1. právo na vedecký výskum;
2. právo na diferenciaciu medzi prirodzeným poznaním (rozumom) a zjaveným poznaním (vierou);
3. právo rozvíjať autonómne vedenie, ktoré môže byť osožné aj pre teológiu (porov. Mondin, 1986, s. 280).

Preferovanie Aristotelovho učenia však vyvolávalo v druhej polovici 13. storočia aj odpor tak zo strany katolíckych tradicionalistov, ako aj latinských averroistov. Katolícka cirkev oficiálne uznala Aristotelov filozofický prínos až v roku 1250, hoci naďalej pretrvávali dve diverzné interpretácie:

- a) *aristotelovsko-augustiniánska* – sv. Bonaventúra (1217 – 1274), bl. Duns Scotus (1266 – 1308);
- b) *aristotelovsko-tomistická* – sv. Albert Veľký, sv. Tomáš Akvinský.

V roku 1248 odišiel T. Akvinský spolu so svojím učiteľom Albertom do Kolína n/Rýnom, aby si ešte viac prehĺbil filozofické poznatky a zároveň, aby pomohol svojmu učiteľovi rozvíjať systematické filozofické vzdelávanie v prostredí nemeckých dominikánov. Do Paríža sa vrátil až v roku 1253 a svoje pôsobenie tu začal *Úvodom do filozofie Aristotela*, ktorému sa venoval aj v Ríme v rokoch 1260 – 1269, kde pôsobil ako pápežský teológ. V rokoch 1269 – 1272 znova prednášal v Paríži a posledné dva roky svojho života strávil v dominikánskom kláštore v Neapole, kde dokončil svoju *Teologickú sumu* a *Komentáre k Aristotelovi*.

Podľa svedectva jeho biografa Guglielma di Tocco sa v posledných dvoch rokoch svojho života cítil veľmi vyčerpaný. Mal zvláštne pocity, sny, vízie, predtuchy (porov. Di Tocco, s. 79 – 80). Svojmu asistentovi a spoločníkovi fra Reginaldovi z Priverna sa zdôveril: „*Nemôžem už písať. Videl som veci, oproti ktorým je všetko to, čo som napísal, ako slama.*“ (Chesterton, 1993, s. 76) Na konci veľkonočného obdobia v roku 1273 bol Tomášovi doručený list od pápeža Gregora X. s oficiálnym pozvaním na všeobecný koncil do Lyonu, na ktorý sa Tomáš začal seriózne pripravovať, napriek tomu, že jeho zdravotný stav sa nezlepšoval.

³ Známe sú najmä Albertove diela: *Komentáre k dielam Aristotela*, *Tractatus de natura boni* (Traktát o povahe dobra), *Summa de creaturis* (Suma o stvoreníach), *Commentaria in IV. Libros Sententiarum* (Komentáre k štyrom knihám sentencií Petra Lombardského, *Summa theologiae* (Teologická suma).

Dňa 6. decembra 1273 na sviatok sv. Mikuláša, počas celebrovania sv. omše pri oltári svätca, upadol do extázy. Podľa svedkov bol akoby premenený. Odvtedy už nič nenapísal. Začiatkom marca 1274 sa vybral na cestu do Lyonu, no kvôli telesnej slabosti sa zastavil v dome svojej netere Františky a požiadal ju, aby ho previezli do blízkeho cisterciátskeho kláštora vo Fossanova, kde 7. marca 1274 zomrel vo veku 49 rokov. Pochovaný je vo francúzskom meste Toulouse.

Počas svojho života sa Tomáš poznal s mnohými významnými osobnosťami, napr. s francúzskym kráľom Ľudovítom IX. a s Karolom s Anjou, no napriek tomu zostal skromným a dokonale čistým v myšlienkach. O jeho pokore svedčí aj fakt, že chcel byť len jednoduchým bratom, ktorý sa nelíši od ostatných spolubratov. Jeho súčasníci si ho vážili najmä pre jeho múdrosť, humánnosť a zbožnosť. Bol jemný v správaní, vnútorne radostný a slobodný. Udržoval si odstup od materiálnych vecí a hlavne dokonale ovládal svoje city. Rozhovory s ním vraj boli príjemné. Už počas života mu boli dávané prívlastky: anjelský, cnostný, charizmatický, muž dialógu, modlitby a adorácie.

2. Filozofická koncepcia Tomáša Akvinského

V druhej polovici 13. storočia existovali silné ambície prepojiť filozofické špekulácie pohanských filozofov s kresťanským myslením. Veľký znalec Akvinského diela prof. Luigi Bogliolo, SDB hovorí, že aj samotný Tomáš sa usiloval o smerovanie k „*Anima symphonialis*“ (Bogliolo, 1999, s. 5).

Vo svojich filozofických špekuláciách sa Tomáš sústredil na pochopenie dvoch vecí: Kto je Boh? Kto je človek? V tomto zmysle pochopil teológiu ako nadradenú filozofii, nakoľko večné božské idey predchádzajú ľudské. Boh je nestvoreným, večným, dokonalým bytím. V ňom je plnosť, a teda aj zdroj pravdy, dobra, krásy a lásky, ktoré presahujú ľudský rozum i vôľu. Večný Boh pozýva všetkých ľudí k priateľstvu s Ním a k harmonizácii osobnej vôle s Božou vôľou. Z tohto dôvodu sa teológia a antropológia nevyklučujú.

Pobyt človeka na zemi nadobúda zmysel najmä vtedy, keď začne hľadať cestu k sebe, k druhým a k Bohu. Z tohto dôvodu je človek – bytie v čase – pozvaný k nadprirodzenému cieľu a k bytiu mimo času.

Tomáš sa venoval filozofii predovšetkým vo svojom diele *Suma proti pohanom* (*Summa contra gentiles*), na ktorej pracoval plných šiest rokov v rokoch 1258 - 1264. Filozofické otázky, ktoré si tu položil, sa prelínajú aj v jeho ostatných dielach, napr. v *Teologickej sume* (*Summa theologiae*) alebo v Diskutovaných otázkach (*Questiones disputatae*), ktoré zahŕňajú sedem traktátov: *O pravde* (*De veritate*), *O moci* (*De potentia*), *O zle* (*De malo*), *O duši* (*De anima*), *O cnosti* (*De virtutibus*), *O duchovných stvoreniach* (*De spiritualibus creaturis*), *O jednote vteleného Slova* (*De unione Verbi incarnati*).

Vo filozofických komentároch, ako napr. *Komentáre k Aristotelovi*

vi (384 – 322 pred Kr.); Boethiovi (480 – 524); Pseudo Dionýzovi (žil v 5. a 6. storočí) využil najmä literárnu, pedagogickú a dôkazovo-argumentačnú scholastickú metódu. Z menších diel je pozoruhodný predovšetkým jeho metafyzický traktát *O bytí a podstate (De ente et essentia)*, kde zdôraznil, že v každej veci je niečo, čo ju do hĺbky preniká. „Bytie je posledným cieľom každej akcie.“ (Akvinský, *De substantiis separatis*, 7, 16). Bytie je darom, svetlom, dokonalosťou, plnosťou. Metafyzika existuje preto, že je bytie, a bytie je preto, že je človek. „*Homo est quadammodo totum ens.*“ (Bogliolo, 1971, s. 170). Poznanie ešte prv, ako sa stáva gnozeológiou, je metafyzikou. Vo vzťahu bytie – myslenie má primát bytie (Bogliolo, 1983, s. 171). Prof. Victorio Rolandetti tvrdí, že iba: „*Antimetafyzický človek si myslí, že dosiahol stupeň takej zrelosti, že dokáže sám rozriešiť problémy bez toho, aby sa utiekal k odpovediam náboženským, metafyzickým, k intuícii alebo k politickým ideálom hodnoteným ako výrazy z minulosti...*“ (Rolandetti, 1999, s. 208). Tomáš, naopak, s metafyzikou počítal asi tak ako s humánnosťou. Jeho nezaujímal to, čo o veciach povedali ľudia, ale „*aká je pravda o veciach.*“ (Akvinský, *De caelo et mundo*. I. lect. 22. n. 228)

Filozoficky chápal, že vo svete existuje mnoho oddelených bytí (ľudia, zvieratá, obilné zrná, tráva, piesok). Okrem bytia nemajú nič spoločné. Všetko je bytie, nie však jednota. Medzi existujúcimi realitami je buď podobnosť alebo odlišnosť. „*Všetky veci sú spôsobené najvyšším Bytím, ktoré je najdokonalejšie.*“ (Akvinský, 1987)

T. Akvinskému záležalo na tom, aby ľudia pochopili, že existuje absolútne pozitívne Bytie, v ktorom niet protirečenia, ani negácie. Najvyššie Bytie komunikuje svoju dokonalosť stvoreným bytiam natoľko, nakoľko participujú na bytí Boha.

K pochopeniu nastolenej filozofickej otázky: Kto je Boh? načrtol Tomáš päť racionálno-dôkazových ciest o existencii Boha podľa poriadku:

1. poukázania na prvú príčinu pohybu: Každé bytie, ktoré nie je samo od seba, musí mať príčinu mimo seba (prvý hýbateľ). To znamená, že pochádza od iného bytia;
2. účinnej kauzy, ktorá je príčinou existencie všetkých bytí (*principium causae sufficientis*),
3. existencie niečoho, čoho existencia je nutná (existujú totiž súcna nutné a možné);
4. nevyhnutnosti takej existencie, ktorá je príčinou každej dokonalosti vo svete (vo svete pozorujeme rozličné stupne dokonalosti);
5. podľa poriadku (*ordo*) vo svete a vo vesmíre. (Akvinský, 1984)

Vytrvalo tiež skúmal aj vzťah medzi božským bytím a stvorenými súcnamí. Akcentoval integrálny vzťah medzi vierou a rozumom a potrebu významu transcendentálnych hodnôt pravdy, dobra, krásy. Transcendentáliá sú kvality, ktoré objavujeme a nachádzame vo svete ako reality nekompletné, neúplné, rozptýlené. Ony dávajú zmysel životu a zároveň presahujú hranice času a priestoru. Ich zmysel spočíva v dô-

ležitosti pre finálny posledný cieľ. Nikto z ľudí sa nemôže vyhnúť poslednému cieľu, ktorý podobne ako túžba po šťastí a blaženosti je nám determinovaný.

V koncepcii T. Akvinského je Boh Stvoriteľ autorom života i princípom všetkého existujúceho. Doménou bytia je jeho otvorenosť, vďaka ktorej všetko vzniká. Dôvodom každého bytia (*ens, esse*) je jeho podstata (*essentia*). Podstata je dvojaká: fyzická (*realis*) a duchovná (*metafyzická*). Všetky veci (skutočné aj možné) majú svoju podstatu, napr. voda je vodou, aj keď je parou alebo ľadom. Skupenstvo predstavuje jej podstatu. Rovnako aj človek má svoju ľudskú podstatu (raz ako dieťa, potom dospelý, starý). Dokonca aj keď sme neľudskí, sme ľuďmi. Každé bytie má vlastnú, bytostno-existenciálnu štruktúru, ktorá mu umožňuje vzťah s inými bytiami. Tomáš rozlišoval tri stupne bytí:

1. Najvyššie bytie – Boh, absolútna nestvorená večná bytosť, čistý duch (*spiritus purus*), v ktorom je obsiahnutá dokonalá plnosť existencie (*pleromatos*). Boha nemožno vidieť ľudskými zmyslami, ale možno ho pochopiť rozumom. On je počiatok všetkého.
2. Vyššie bytia, ktoré sú dvojaké:
  - a) stvorené duchovné bytosti (anjeli), ktoré nemajú telo a zmysly, sú slobodné, avšak závislé na Bohu;
  - b) stvorené duchovno-telesné bytosti (ľudia), predstavujú vrchol všetkých stvorení na zemi vďaka intelektu a slobode v rozhodovaní i konaní;
3. Nižšie bytia (zvieratá, rastliny, veci) – riadia sa inštinktom, nie rozumom.

Summa contra gentiles (Akvinský, 1948) (pozostáva zo štyroch kníh). Tomáš hneď v úvode podčiarkol fakt, že: „*Bytia, ktoré majú prirodzený rozum, môžu poznať Boha prostredníctvom stvorenia.*“ V 1. knihe potvrdil, že Boh sám v sebe predstavuje formálny poriadok (jednotu podstaty) a zároveň aj dynamický poriadok. V 2. knihe (cc 1 – 38) pojednával o tom, že všetky stvorenia (vyššie – anjeli a ľudia, aj nižšie – živočích, rastliny, veci) vychádzajú od Boha. On je počiatok (*causa efficiens*) i koniec (*causa finalis*).

Človek – osoba je Božím obrazom (*imago Dei*), teda závislý na Bohu, ku ktorému sa vracia ako k svojmu poslednému cieľu. V tomto procese je ľudom nápomocný zákon a milosť (Akvinský, 1948, c. 65, arg. 5), aby zvládli vládu nad sebou i svetom.

Účinné Božie pôsobenie vo svojej absolútnosti spôsobuje existenciu iných bytí, dáva im formu. Boh stojí v poriadku existencie nad svojimi stvoreniami. V prvých troch knihách *Summy contra gentiles* existuje dualizmus medzi prirodzeným rozumom a zjaveným poriadkom. Tomáš až v 4. knihe načrtnol trojakú účasť: Najsvätejšia Trojica (forma), Vtele nie (účinnosť), Vzkriesenie (cieľ). V človeku sú všetky hodnoty existujúcej materiálnej i kozmickej reality. V ňom sa neustále obnovujú všetky hodnoty stvorenia a zároveň poukazujú na jeho veľkosť:

1. v človeku je nielen kľúč ku každému humanizmu, ale od neho závisí aj kresťanstvo v praxi;

2. svojím telom je človek mikrokozmosom;
3. svojou dušou je makrokozmosom.

Iničiálnym bodom ľudského poznania sú zmysly. Ony predostierajú ľudskému intelektu realitu, ale „*Intellectus transcendit sensus.*“ (Akvinský, 1987, I. q. 59, ad 1-um). Dokonca aj v zjavených pravdách sa poznanie uskutočňuje cestou prirodzeného rozumu (rozumný zákon) v kooperácii s vierou (Božia milosť). Z povedaného vyplýva, že Božia milosť (*gratia*) nemá svoj zdroj v rozume, ale vo viere. Z tohto dôvodu má byť skúmaná v súvislostiach s tajomstvom Vtelenia a Vykúpenia. Tomáš Akvinský v 4. knihe *Summy contra gentiles* premýšľal o tom, čo je nám o Bohu (v troch Osobách) zjavené na základe viery a čo komunikované prostredníctvom sviatostí, ktoré sú znakmi posvätnnej reality v dejinách spásy.

K Bohu ako k poslednému cieľu by sa rozumní ľudia mali vrátiť ako „noví ľudia“. Táto novosť počíta s morálnym poriadkom v nás samých. V poslednom cieľi sa každý človek predstaví pred Božou tvárou vo svojej integrálnnej totalite (v špecificko-osobnom a intencionálno-morálnom dynamizme). Celosťnosť bytia tak predstavuje poriadok aktuálneho, intencionálneho a exekutívneho dynamizmu, v ktorom je forma bytia podriadená cieľu, no v totálnom poriadku ho predchádza.

T. Akvinský na základe týchto skúmaní dospel k záveru, že jediným večným intelektom je božský intelekt. Z neho vychádza pravda, ktorá je večná a nemenná: „*Ex quo patet quod sola veritas una quae in Deo est et quae Deus est, est aeterna et immutabilis.*“ (Akvinský, I Sentenze, d. 19, q. 5, a. 3, ad 4) Ľudská pravda je relatívnou pravdou v tom zmysle, že zahŕňa pozitívny aspekt možnosti vzrastu aj menlivý aspekt nestálosti. Povinnosťou ľudí je pravdu hľadať a namáhať sa o ňu. Pravda dáva svetlo ľudskému životu a od jej poznania závisí dobro a jeho realizácia. Pravda a dobro prispievajú ku kráse ľudskej osobnosti. Morálne krásny človek je duchovne zrelý subjektom.

Celá Tomášova filozofia patrí neodvolateľne do kresťanskej tradície. Ako taká sleduje hierarchické stupne reality vo svete. Kresťanská filozofia je v jeho koncepcii rozvinutím biblickej filozofie, v ktorej je filozofia charakterizovaná teologickým personalizmom troch božských Osôb (osobný Boh Abraháma, Izáka, Jakuba).

Z tohto pohľadu je filozofia miestom, kde racionálny človek (v dynamike limitovaného života) najprv myslí a až potom koná, aby nenarušil vzťahovú harmóniu človeka s Bohom. Viera (nadprirodzené svetlo) a rozum (prirodzené svetlo intelektu) sú akoby dve svetlá, ktoré majú spoločný koreň a prameň, preto nemôžu byť v kontradikcii, ale naopak, vzájomne sa kompletizujú. Tomáš sám rozlišoval medzi filozofiou a teológiou, aby poukázal na ich vzájomný súlad. Súčasný dominikánsky filozof Abelardo Lobato preto opodstatnene tvrdí: „*Tomáš bol originálnym autorom. Cítil harmóniu s biblickým učením a patristickou tradíciou.*“ (Lobato, 1989, s. 9 - 46, cf. s. 14 - 15)

Štúdium filozofie T. Akvinského vyjavuje aj po stáročiach mimoriadnu hĺbku, preto tomizmus ovplyvnil v priebehu dejín mnohých filozo-

fov a ich idey, ako napr. F. de Vitoria, F. Suareza, É. Gilsona, J. Maritaina, C. Fabra, L. Bogliola, V. Rolandettiho, J. B. Mondina, atď.

3. Teologická koncepcia Tomáša Akvinského: Boh, človek a večný cieľ (*beatitudo*)

T. Akvinský ako človek duchovne zrelý, ako filozof, teológ a mystik sa vo svojej filozoficko-teologickej koncepcii zaslúžil o to, že rozum a viera začali byť ponímané ako komplementárne reality, dôležité pri poznávaní pravdy, zmyslu života i večného cieľa.

On sám osobne skúsil, že Boh prichádza na pomoc prirodzenému ľudskému rozumu a osvecuje ho nadprirodzeným svetlom svojho slova. On je svetlom pre ľudí: „*Ja som svetlo sveta. Kto mňa nasleduje, nebude chodiť vo tmách, ale bude mať svetlo života*“ (Jn 8, 12).

Večné pravdy sú pre Tomáša (podobne ako pre sv. Augustína) absolútne potrebné, nemenné, stále, nespochybniteľne evidentné. Sú to pravdy, ktoré ľudská myseľ môže spoznať, aj keď ich nemôže dokonale vyabstrahovať z vecí, nakoľko ide o stanovené reality, ktoré nemožno vypracovať ľudskými prostriedkami, pretože všetko ľudské je menlivé.

Augustín vysvetľoval večné pravdy na základe *teórie iluminácie*. Tomáš zotrval na pozícii, že človek nemôže dosiahnuť sám (vlastným pričinením) večné pravdy. Z tohto dôvodu v *Komentári k Sentenciám* skúmal dva konštitutívne prvky pravdy:

a) objektívny základ pravdy, ktorý je zložený z materiálnych, nie z večných vecí;

b) pochopenie, prebiehajúce v ľudskom intelektu, ktoré nie je dokonalé.

Zo svojho výskumu vydedukoval, že jediným sídlom večnej pravdy môže byť iba božský intelekt. Ľudský intelekt môže participovať na božskom intelektu (vďaka svojej duchovnej aktivite). Čím je človek viac zahĺbený v Bohu, tým viac participuje na večných pravdách. Z tohto dôvodu je Tomášov koncept pravdy zámerne zaradený aj do teologického kontextu. Všetko totiž, čo je dobré a morálne, má základ v pravde. Človek má žiť tak, aby bol na zemi a aj vo večnosti šťastný. Svojimi úvahami o bytí – prostredníctvom ontológie – sa tak prepracoval až k morálke. Človek bol povoláný k životu, aby videl Boha. Explicitne sa o tom zmieňuje Sväté písmo a sv. Pavol v liste Korinťanom píše: „*Teraz vidíme len nejasne, akoby len v zrkadle, no potom z tváre do Tváre*“ (1 Kor 13, 12).

Pri predstavení teologickej koncepcie v Tomášovom diele nemožno obísť jeho grandiózne systematické dielo *Summa theologiae*, ktorá sa delí na tri časti. I. časť je rozdelená do troch celkov:

I. časť (1. celok) zahŕňa úvod do posvätného učenia – *Traktát o podstate Boha*, v ktorom skúma:

a) či Boh existuje? (porov. *Summa th. I., q. 2.*)

b) aký Boh je, alebo aký nie je? (porov. I., q. 3 – 13)

c) ako sa prejavuje Božia aktivita? (porov. I., q. 14 – 26)

V týchto otázkach skúmal jednoduchosť Boha (v sebe samom, v univerzálnom dobre a v božskej добрote). Premýšľal o nekonečnosti Boha v sebe samom, o jeho prítomnosti vo veciach, o nedotknuteľnosti v sebe samom, o jeho božskej večnosti, ktorá priťahuje k jednote s ním. Z tohto dôvodu sa koncentroval na otázky: Ako sa Boh nachádza v našom poznaní? Ako je ľuďmi poznaný na základe toho, čo stvoril? Ako ho my nazývame? (Porov. Božie mená, I., q. 13.) Skúmal tiež jeho božský intelekt (idey, pravdu), jeho božský život (priamosť Božej vôle, vôľu a voľbu, akty voľby). Pýtal sa: Aká je Božia láska, spravodlivosť, milosrdenstvo? Spolu pôsobenie intelektu a vôle? Čo znamená Božia prozreteľnosť, predurčenie? Čo symbolizuje kniha života, vzťahujúca sa k Božej moci a blaženosti? (Porov. I., q. 14 - 26.)

I. časť (2. celok) je *Traktátom o troch božských Osobách* (porov. I., q. 27 - 43). V týchto otázkach skúmal prítomnosť procesualnosti v Bohu a recipročný vzťah troch božských Osôb. Uvažoval o osobe Boha všeobecne, ako aj o význame slova *osoba*, o spôsoboch vyjadrenia jednoty a plurality v Bohu (Boh Otec, Boh Syn, Boh Duch Svätý), o poznaní božských Osôb v bohatstve ich vzájomného vzťahu (rovnosť, podobnosť, rešpektovanie božských misií).

I. časť (3. celok) je reflexiou o derivácii stvorenia z Boha (porov. I., q. 44 - 119). Zamýšľal sa tu nad produkciou stvorenia a prvou príčinou všetkých bytí, skúmal princíp trvania stvorených vecí a rozlišoval medzi: živými stvoreniami a vecami, dobrom a zlom, duchovnými a duchovno-telesnými stvoreniami (anjeli, ľudia). Premýšľal aj nad zachovaním vlády nad stvoreniami.

II. časť Teologickej sumy sa delí na **I. - II.** a **II. - II.**

I. - II. (q. 1 - 5) je rozpravou o človeku a jeho smerovaní k Bohu. Sv. T. Akvinský tu stabilizoval blaženosť ako cieľ ľudského života, preto premýšľal o poslednom ciele a o blaženosti. Pýtal sa: V akých dobrách je prítomná blaženosť? Aká je blaženosť v sebe? Aké veci sa vyžadujú pre blaženosť?

V otázkach (q. 6 - 48) pojednával o tom, aké prostriedky a ľudské skutky sú potrebné na dosiahnutie posledného cieľa a ktoré prekážky mu oponujú v zmysle všeobecnom? V tejto časti sa stali predmetom jeho bádania ľudské skutky, kondícia ľudskej vôle (dobrovoľné a nedobrovoľné akty), povaha a konštitutívne zložky ľudských skutkov (subjekt, objekt, prostriedky, okolnosti, cieľ). Rozlišoval medzi dobrými a zlými skutkami, ale pýtal sa aj, čo je dobro a čo zlo v skutkoch? Aké sú dôsledky dobra a zla (zásluha, trest, hriech, vina)? A vôbec, majú niečo spoločné akty človeka s aktmi iných živočíchovi (vášne a dobro, vášne a zlo v ich zmysle všeobecnom aj partikulárnom)?

V (q. 49 - 114) sa zaoberal princípmi a povahou ľudských skutkov (dobré a zlé skutky, cnosti, dary Ducha Svätého, blahoslavenstvá, ovocie darov Ducha Svätého, vnútorné princípy ľudských skutkov, zákon, operujúca a kooperujúca milosť, ospravedlnenie hriešnika).

V časti **II. – II.** (q. 1 – 170) prihliadal predovšetkým na partikulárne ľudské skutky, na teologálne cnosti (viera, nádej, láska) a na morálne cnosti (rozvážnosť, spravodlivosť, sila a miernosť) a na priradené dary k týmto cnostiam.

V **II. – II.** (q. 170 – 189) skúmal charizmy (špeciálne dar prorocstva, jeho povahu a príčinu), pričom jasne rozlišoval medzi aktívnym a kontemplatívnym životom. Skúmal efektivitu duchovného progresu od najvšeobecnejších údajov až po dokonalosť biskupa a dokonalosť rehoľného spôsobu života.

III. časť *Teologickej sumy* (q. 1 – 59) je uceleným traktátom, ktorý zahŕňa tri väčšie bloky:

V **1. bloku** je reč o Kristovi – pravom Bohu a pravom človeku, ktorý je pre ľudí cestou návratu k Bohu. Logický preto začína tajomstvom Vtelenia (božsko-ľudská povaha v Kristovi a jeho milosť). Následne skúmal Kristov život a jeho poslanie vo svete, to znamená jeho poznanie, vedenie, moc, atribúty, spôsob bytia, chcenia, pôsobenia, vzťah s Otcou, podriadenosť Otcovi, Ježišovu modlitbu, kňazstvo, predurčenie byť hlavou Cirkvi. Zamýšľal sa nad realitou pokušenia v Ježišovom živote, nad jeho učením, zázrakmi, smrťou, pochovaním, zmŕtvychvstaním, vystúpením do neba, povýšením.

V **2. bloku** III. časti (q. 60 – 90) sa venoval sviatostiam, ktoré sú znakmi a ovocím vykupiteľského diela Ježiša Krista. Celkom v závere III. časti *Teologickej sumy* napokon pertraktoval cieľ ľudského života a status nesmrteľnosti duše.

Pri hodnotení teologického diela Tomáša Akvinského je nevyhnutné vyjadriť obdiv voči všetkému, čo Tomáš napísal počas svojho 49-ročného života. Obdivuhodná je predovšetkým jeho systematickosť a partikulárna architektonická štruktúra, ktorá predstavuje veľké kľúčové línie pre intelektuálne premýšľanie. Jeho teológia je optimistická, dynamicky otvorená pre Božie pôsobenie a ľudskú kooperáciu. Navyše je projektovaná tak, aby rozvíjala získané poznatky a skúsenosti.

Ak človek koná rozumne, medzi intelektom a vôľou existuje zhoda. Ak nekoná rozumne, riskuje, že ohroží vlastnú morálnosť. Toto je dôvod, prečo treba pamätať na to, že ľudský život je permanentne ovplyvňovaný predstavami, obrazmi, vzdelaním, výchovou, slobodnou vôľou, kultúrno-náboženskými ideálmi, sociálno-politickými vzťahmi aj morálnou skúsenosťou. Spomenuté reality sú výzvou pre autonómne svedomie a jeho konfrontáciu s dobrom.

4. Ľudská blaženosť a ideál svätosti

V živote všetkých ľudí sú prítomné dve túžby: po plnosti bytia a po plnosti života. Obidve pleromatické túžby sú na zemi závislé od lásky – k Bohu a k blíznym. Večná blaženosť bude, a vlastne už aj je reálnou, keď ju predchádza svätosť ako životný štýl zrealizovaný v plnej slobode

a na základe dobrovoľných iniciatív. Tomášovi Akvinskému veľmi záležalo na tomto pochopení, ktoré nie je ničím iným ako radostnou duchovnou sebarealizáciou.

Charizma génia a svätca sa v Tomášovi Akvinskom prejavili ako chcené, ako múdra symfónia jeho duše veľmi podobná životnému štýlu sv. Pavla: „*Už nežijem ja, ale vo mne žije Kristus*“ (Gal 2, 20). V duchu týchto evanjeliových slov sa Tomáš dokázal celý darovať Bohu, svojmu rehoľnému spoločenstvu, spolubratom, bližným. V jeho živote bolo možné pozorovať krásu, ktorú vytvára poriadok (*integritas ordinis*), harmonický vzťah (*debita proportio*) a jasnosť (*claritas*). Tu je odpoveď, prečo sa zrealizoval ako autentický svedok pravdy.

Súčasný človek, oproti Tomášovej integrálnej ašpirácii, nemá vyhradený čas na to, aby hlboko premýšľal o duchovných dobrách, preto je aj oslabený v podstatnej dimenzii svojho bytia. Postmoderní ľudia so svojím nezáujmom o teologálne a morálne cnosti spolu s relativizáciou pravdy a aktuálnou krízou hodnôt sa nachádzajú v situácii bez vznešených motívov. Toto je príčinou, prečo stále viac rezignujú od hľadania transcendentna.

Korene morálnej krízy postmoderných ľudí treba hľadať predovšetkým v spomenutej rezignácii od ideálu pravdy a svätosti, ktoré ich privádzajú k strate zmyslu a následnej beznádeji.

Svätosť (*sanctitas*) a hriešnosť (*improbitas*) sú dve ponuky, ktoré možno slobodne zrealizovať. Prvá ponúka večné šťastie (*felicitas eterna*), druhá duševný nepokoj a nešťastie (*animi perturbatio*). S povahou filozofa sa preto Tomáš opodstatnene pýtal: Kde treba hľadať primárny prameň svätosti? A odpoveď sa jemu zdala jednoduchá, v Božom slove. V ňom je obsiahnutá večná a nemenná pravda, ktorá je zdrojom ľudskej morálnej sily. V tomto zmysle bl. Ján Pavol II. na kongrese morálnej teológie v Ríme (12. novembra 1988) adresoval všetkým zúčastneným tieto slová: „*Hľadajte stále pravdu: ctite si objavenú pravdu, poslúchajte pravdu. Niet väčšej radosti mimo tohto hľadania, mimo tejto úcty a mimo tejto poslušnosti.*“ (Ján Pavol II., 1989, c. d. s. 311)

Blaženosť (*beatitudo*) sa nemôže zaobísť bez svätosti a svätosť bez pravdy, pretože pravda je srdcom morálneho života.

Žiť v pravde znamená aj dnes pristupovať k nej s veľkou pokorou a bázňou, nie s pýchou a suverénnosťou. Pýcha je brzdou svätosti a prekážkou blaženosti. Pyšný nechápe nič z večných právd. Jeho vnútro je zaplnené ním samým, preto vidí iba „svoju pravdu“.

Všetky ľudské ciele v ich vzájomnej interakcii presahujú dejiny. Nie je možné zredukovať ich iba na hedonistické, utilitaristicko-pragmatické alebo prakticko-materialistické modely. Štandardným tomášovským úsilím bolo dať im formu zmyslovo-rationálnu, a to tak, aby sa v nich odrážalo „zhodnotenie morálnej skúsenosti“, ktoré počíta a tvorivostou ducha. Samozrejme, že súčasný človek, tak ako dávno pred T. Akvinským si nesmie zakrývať oči pred dejinnými chybami, ktoré sa vždy spájali s egoizmom a sebeckými praktikami, ktoré vždy ovplyvňujú modely

ľudského života. Aj preto by mal človek dorastať nielen mentálne a intelektuálne, ale aj morálne.

Záver

V závere sa žiada povedať, že keby si ľudia uvedomili Tomášom predkladané pravdy o zmysle a ciele ľudského života, nemohli by konať nič iné, len skromne participovať na všeobecnom ľudskom úsilí, ktoré (či chceme alebo nechceme) smeruje k finálnemu zavŕšeniu. Pochopiteľne, kým sa tak stane, bude v procese ľudského života vždy isté napätie medzi antropologickými a morálnymi koncepciami. Príčinou tohto napätia je, že na jednej strane zakúšame to, čo sa sformovalo v dejinách dávno pred nami, teda bez nás, a na strane na druhej vznikajú nové neznáme situácie, ktoré sa nás bezprostredne dotýkajú tu a teraz.

Váha kresťanskej tradície zabezpečuje veriacim ľuďom istý druh autonómie a istoty, ale konkrétnosť ich núti k dynamickosti. Človek nie je statickým bytím, ale aktívne konštruujúcim seba samého i dejiny v širšom slova zmysle.

Z povedaného vyplýva, že ľudí i svet odjakživa ovplyvňujú sociálno-politické premeny, kultúrne paradigmy i vedecko-technologický progres. Aktuálne sa javia ako veľmi nebezpečné stále viac silnejúce dereligionizačné a desakralizačné trendy smerujúce ku postkresťanskej kultúre, ktoré pripravujú ľudí o verifikované istoty a nádej.

V tomto procese má každý človek morálnu zodpovednosť za to, či budú pravda, dobro a krása prítomné aj v 21. storočí. Naše svedomie nás k tomu jednoznačne nabáda. Avšak nestačí iba definovať dejiny ako antropologickú kategóriu, ale je potrebné neustále sa prinavracieť k metafyzike, pretože právo, zodpovednosť a povinnosť majú základ v racionálnom v bytí. Iba človeku možno nariadiť povinnosť a iba od neho možno očakávať splnenie tejto požiadavky. Dejiny nemožno absolutizovať, pretože dejiny sú progresívne.

Rozdiel medzi metafyzickými a morálnymi princípmi je evidentný. Metafyzické princípy sú nemeniteľné, zatiaľ čo význam morálnych princípov je v dnešnej dobe dosť relativizovaný a ovplyvnený historickými premenami. Avšak aj medzi týmito dvoma princípmi stojí pravda, ktorá garantuje možnosť racionálnej kontroly uprostred dejinných premien.

Rozhodujúcu a nezastupiteľnú úlohu v dynamickom procese dejín plní svedomie, ale aj tu treba rozlišovať medzi autonómnym hlasom svedomia a situačným svedomím, ktoré je provokované aktuálnymi zmenami. Medzi týmito dvomi hlasmi sa dohráva proces objasňovania a determinácie. Modalita rozvoja je už dopredu rozhodnutá v autentickom svedomí, ale situácie sú interpretované vo svetle počiatočného pred-porozumenia, ktoré špecifikuje morálne svedomie. Človek (na základe autentického hlasu morálneho svedomia) si uvedomuje potrebu sústavného oslobodzovania sa od negatívnych sklonov v každej situácii a rovnako si uvedomuje aj potrebu Božej milosti. Svedomie a milosť sú

dve najdôležitejšie reality, pre ktoré je človek tým, kým je: autentickou osobou, ktorá v sebe nosí *Boží obraz* ako pečať svojej veľkej hodnoty.

V tomášovskom filozoficko-teologickom kontexte sú ľudské šťastie a budúca blaženosť výsledkom racionálno-vôľového úsilia. Každá osoba, ktorá sa v každodenných aktivitách angažuje s láskou, morálne dorastá a svedčí o pochopení zmyslu vlastnej existencie. Takýto pokrok postuluje aktivitu ducha ako povinnosť voči Bohu, iným, sebe samému a svetu.

Intelekt a slobodná vôľa zaväzujú ľudí k povinnosti. K jej naplneniu dostali ľudia:

- a) zjavený večný zákon (nadprirodzený a nemenný),
- b) prirodzený morálny zákon, ktorý sa ozýva v ich svedomí,
- c) pozitívny zákon (reflektovaný v dejinách).

Normatívnosť vždy bola a aj je ovplyvňovaná dejinnou praxou, ale morálna pravda, ktorú nachádzame a dynamicky objavujeme v našom autentickom svedomí, aj napriek dejinným vplyvom, zostáva svetlom ľudskej duše. Ten, kto sa zapáľil pravdou, vie a cíti, že jeho povinnosťou je konať dobro, aby si svet a ľudské vzťahy zachovali krásu. Pochopenie zmyslu života je šťastím, kedy začíname tušiť, že za horizontom ľudského dobra sa začína horizont večného dobra.

Sv. Tomáš Akvinský poňmal svoj osobný život ako dar, ktorý múdro zúročil pre dobro všetkých. On dbal na formáciu duše i srdca, rozumu a vôle, harmonizoval skutky so svedomím. Jeho sloboda bola zodpovedná a láska radostná. Tieto dve možnosti, na ktoré sv. Tomáš pamätal od raného detstva, by sa mali stať urgentnou celožitnou úlohou každého kresťana i každého rozumného človeka, lebo morálna zrelosť je nadčasovou požiadavkou.

Literatúra

AKVINSKÝ T.: *La Somma teologica, I.* Bologna, Edizioni Studio Domenicano 1987.

AKVINSKÝ, T.: *Summa contra gentiles. Introduzione.* Roma, Edizione Leoniana 1948.

AKVINSKÝ, T.: *De substantiis separatis*, 7, 16.

AKVINSKÝ, T., *I Sentenze*, d. 19, q. 5, a. 3, ad 4.

AKVINSKÝ, T.: *De caelo et mundo. I. lect. 22. n. 228.*

BOGLIOLO, L.: *Essere-Conoscere-Volere, unità e distinzione*, in: *Studi tomistici* 60 (1995), s. 50 – 62.

BOGLIOLO, L.: *Presentazione.* In: Rolandetti, V. S. *Tommaso d'Aquino per il terzo millennio. L'originale esegesi di Luigi Bogliolo.* Roma, Libreria Vaticana 1999.

BOGLIOLO, L.: *Essere e conoscere.* Roma, Città del Vaticano, Ed. Vaticana 1983.

BOGLIOLO, L.: *Storicità e progresso della filosofia moderna.* Roma, Università Lateranense 1971.

DI TOCCO, G.: *Historia beati Thomae de Aquino. I.*, cit. 2, s. 31. In: *Th. Aquinate vitae fontes praecipue*, n. 24.

Fontes (Processus canonizationis S. Thomae Aquinatis). Neapoli, Alba 1968.

CHESTERTON, G. K.: *Svatý Tomáš Akvinský.* Praha, Krystal OP 1993.

JÁN PAVOL II.: *Pensieri dal Magistero di Giovanni Paolo II. Enciclopedia aperta sui valori umani*. Roma, Ed. Aquila Bianca 1989.

LOBATO, A.: *Coscienza morale e storicità dell'uomo in san Tommaso d'Aquino*. In: *Crisi e risveglio della coscienza morale nel nostro tempo*. Bologna, Edizioni Studio Domenicano 1989, s. 9 - 46.

MONDIN, G. B.: *Dizionario enciclopedico del pensiero di San Tommaso d'Aquino*. Bologna, Edizioni Studio Domenicano 1991.

MONDIN, G. B.: *Corso di storia della filosofia*. Milano, Editrice Massimo 1986.

ROLANDETTI, V. S.: *Tommaso d'Aquino per il terzo millennio. L'originale esegesi di Luigi Bogliolo*. Roma, Libreria Editrice Vaticana 1999.

WALZ, A.: *San Tommaso d'Aquino. Studi biografici sul Dottore Angelico*. Roma, 1945.

Prof. ThDr. Mgr. Helena Hrehová, PhD., prednáša na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde je vedúcou Katedry etiky a morálnej filozofie a tiež aj na Masarykovej univerzite v Brne. Venuje sa dejinám filozofie a etiky (stredovekej filozofii, ruskej náboženskej filozofii, morálnej teológii a morálnej filozofii, tomizmu, novotomizmu, aretológii a filokalii). Publikovala viaceré monografie a množstvo štúdií a článkov.